

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

УДК 343.35

DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2025-2.15>

Д. С. Арсентьєв,
доктор філософії у галузі права,
заступник начальника управління нагляду
за додержанням законів
Національною поліцією України,
Київської міської прокуратури
ORCID ID: 0009-0008-8227-8511

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕХАНІЗМУ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

В статті визначаються, аналізуються та систематизуються прогалини у сфері запобігання та протидії корупції. Вказується, що створення виважених та ефективних способів протидії та запобігання корупції має передбачати першочергове виявлення, аналіз та систематизацію ризиків та загроз, які можуть виникнути на етапі їх реалізації та/або планування. Зазначається, що важливе значення має процес прогнозування, котрий повинен спиратись на використання кримінологічних методів вивчення особливостей корупційних та пов'язаних із корупцією кримінальних правопорушень. Вказане має також передбачати вивчення кількісного показника таких суспільно небезпечних діянь та якості антикорупційної політики; визначення найбільш ефективних заходів та засобів протидії корупції, шляхом поступової оцінки їх впливу на стан антикорупційної політики. Доведено, що не можна залишати поза увагою і аналіз стану та якості правотворчої діяльності за антикорупційним напрямом. Зауважується, що нині чинний законодавчий акт протидії корупції, як видається, є більш комплексним, сучасним та таким, що враховує всі ймовірні ризики та загрози, які виникають на етапі формування та реалізації механізму запобігання та протидії корупційним та пов'язаним із корупцією кримінальним правопорушенням. Одночасно із цим можна погодитись щодо наявності потреби у забезпеченні внутрішніх міжкореляційних зв'язків між нормами різних законодавств, пов'язаних із процесом протидії корупційній злочинності. Так, виключно налагодження поступового впливу на такий вид кримінально протиправної поведінки надасть можливість протидіяти їй на ранніх стадіях. Підсумовується, що одним із актуальних способів сприяння удосконаленню механізму зниження корупційних ризиків та загроз у діяльності правоохоронних органів має стати запровадження спеціальних методик, а також виокремлення цього напрямку в межах антикорупційних стратегій та концепцій.

Ключові слова: корупція, кримінальне правопорушення, кримінальне законодавство, дослідження, теоретичне забезпечення, антикорупційна стратегія, антикорупційна програма, запобігання, протидія.

D. S. Arsentiev. Current problems of ensuring an anti-corruption mechanism in Ukraine

The article identifies, analyzes and systematizes gaps in the field of preventing and combating corruption. It is indicated that the creation of balanced and effective methods of combating and preventing corruption should provide for the primary identification, analysis and systematization of risks and threats that may arise at the stage of their implementation and/or planning. It is noted that the forecasting process is of great importance, which should be based on the use of criminological methods for studying the features of corruption and corruption-related criminal offenses. This should also include studying the quantitative indicator of such socially dangerous acts and the quality of anti-corruption policy; determining the most effective measures and means of combating corruption, by gradually assessing their impact on the state of anti-corruption policy. It is proved that the analysis of the state and quality of law-making activity in the anti-corruption direction cannot be ignored. It is noted that the current legislative act on combating corruption seems to be more comprehensive, modern and takes into account all the likely risks and threats that arise at the stage of forming and implementing the mechanism for preventing and combating corruption and corruption-related criminal offenses. At the same time, one can agree on the need to ensure internal intercorrelations between the norms of various legislation related to the process of combating corruption crime. Thus, only the establishment of a gradual impact on this type of criminally unlawful behavior will provide an opportunity to counteract it at the early stages. It is concluded that one of the relevant ways to promote the improvement of the mechanism for reducing corruption risks and threats in the activities of law enforcement agencies should be the introduction of special methods, as well as the isolation of this direction within anti-corruption strategies and concepts.

Key words: corruption, criminal offense, criminal legislation, research, theoretical support, anti-corruption strategy, anti-corruption program, prevention, counteraction.

Постановка проблеми. У сучасних умовах формування кримінально-правової політики запобігання корупційним та пов'язаним із корупцією кримінальним правопорушенням є основним завданням, яке має вирішуватись шляхом удосконалення кримінального, кримінального процесуального законодавства, а також інших нормативних актів у сфері запобігання та протидії корупції. Одночасно із цим, аналіз законодавчої бази, а також наукових праць вчених надає підставу для констатації наявності низки прогалин, які призводять до неоднозначного та часом – необ'єктивного підходу до здійснення антикорупційної практики. Вказане свідчить про потребу в перегляді стратегічних та концептуальних документів у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема запобігання та протидії корупції розглядалась у працях таких учених як О.О. Дудоров, Є.О. Письменський, Є.С. Назимко, М.І. Хавронюк тощо. Проте окремі аспекти залишилися розглянутими не у повному обсязі, що зумовлює доцільність у подальших наукових пошуках у визначеній сфері.

Метою статті є визначення, аналіз та систематизація прогалин у сфері запобігання та протидії корупції.

Виклад основного матеріалу. Створення виважених та ефективних способів протидії та запобігання корупції має передбачати першочергове виявлення, аналіз та систематизацію ризиків та загроз, які можуть виникнути на етапі їх реалізації та/або планування.

Так, вчені відзначають, що наявні форми корупції та ймовірні ризики виникнення нових її форм зумовлені широким колом об'єктивних і суб'єктивних причин, що є характерними для умов кардинальних політичних і соціально-економічних перетворень у суспільстві та державі. Серед таких причин поширеності корупції в Україні вчений визначає такі: 1) психологічні втрати перехідного періоду у житті суспільства; 2) становлення нових державних інститутів. Стара вертикаль державного управління поступово замінюється новою. Досить частим реорганізаціям піддається система центральних органів влади – міністерств, відомств. Вони скорочуються, об'єднуються, реорганізуються, потім знову поновлюються, відроджуються. Зрозуміло, що в таких умовах вірогідність корупційних діянь значно зростає; 3) перерозподіл державної власності. Після проголошення незалежності України розпочався процес перерозподілу державної власності у нові її форми: створення акціонерних товариств, передача в оренду, розпродаж і перехід у приватну власність земель, підприємств тощо. Цей процес супроводжується чисельними корупційними діяннями, пов'язаними як з оцінкою вартості об'єктів, так і з передачею (продажем) їх новим господарям; 4) тінізація економіки. Тіньовою економікою називають економічну діяльність, яка не враховується і не контролюється офіційними державними органами, або спрямована на отримання доходу шляхом порушення чинного законодавства. Тіньова економіка підриває основи існування держави, розкладає державний апарат, оскільки однією з умов її наявності є широкий підкуп працівників державних органів...[1].

Одночасно із цим важливе значення має процес прогнозування, котрий повинен спиратись на використання кримінологічних методів вивчення особливостей корупційних та пов'язаних із корупцією кримінальних правопорушень. Вказане має також передбачати вивчення кількісного показника таких суспільно небезпечних діянь та якості антикорупційної політики; визначення найбільш ефективних заходів та засобів протидії корупції, шляхом поступової оцінки їх впливу на стан антикорупційної політики. Відповідно, не можна залишати поза увагою і аналіз стану та якості правотворчої діяльності за антикорупційним напрямом.

Беззаперечним фактом є те, що корупція серйозно послаблює державу, тому боротьба з нею є одним із пріоритетних напрямів державної політики. У зв'язку із цим до механізму протидії корупції має бути залучено різні соціальні регулятиви, центральне місце серед яких повинне посідати право. Запобігання корупції – це загальноюридична проблема. Вчені підкреслюють, що норми всіх галузей права необхідно залучати до справи протидії й запобігання корупції. Проте слід зазначити, що основними правовими засобами, які повинні використовуватись в справі попередження корупції в державній службі, мають бути саме адміністративно-правові засоби. Це твердження обумовлюється тим, що саме нормами адміністративного права визначається правовий статус державних службовців. Нормами адміністративного права також визначається режим надання публічних послуг фізичним і юридичним особам. Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» містив достатньо важливі адміністративні приписи, які стосуються протидії корупції в системі державної служби. Нині необхідно налагоджувати механізм реалізації як цього закону в цілому, так і окремих його приписів, особливо тих, яких раніше не було у вітчизняному законодавстві. Вчені звертають увагу на необхідність використання приписів, що містяться в нормах міжнародного права. На сьогодні підписані та діють багато документів у цій сфері, наприклад Конвенція ООН проти корупції, Конвенція Ради Європи про кримінальну відповідальність за корупцію. Ці та інші акти, що стосуються діяльності попередження корупції, містять низку адміністративних приписів, спрямованих на попередження й припинення корупції, проте їх нормативний та організаційний потенціал сьогодні використовується не в повному обсязі [2].

Проте наведений вченими нормативний акт вже втратив свою чинність, що мало і відповідний позитивний ефект. Нині чинний законодавчий акт, як видається, є більш комплексним, сучасним та таким, що враховує всі ймовірні ризики та загрози, які виникають на етапі формування та реалізації механізму запобігання та протидії корупційним та пов'язаним із корупцією кримінальним правопорушенням. Одночасно із цим можна погодитись щодо наявності потреби у забезпеченні внутрішніх міжкореляційних зв'язків між нормами різних законодавств, пов'язаних із процесом протидії корупційній злочинності. Так, виключно

налагодження поступового впливу на такий вид кримінально протиправної поведінки надасть можливість протидіяти їй на ранніх стадіях.

Інтегративний аналіз застосування норм кримінального та кримінально-процесуального права, приводить до висновків про необхідність системних змін законодавства, зокрема: а) посилення відповідальності за корупцію з кваліфікуючими ознаками, включаючи встановлення довічного позбавлення волі; б) запровадження інтегративного інституту відповідальності за політичну корупцію; в) запровадження в кримінальному та кримінально-процесуальному праві гармонізованого інституту пом'якшення відповідальності за вчиненні корупційні та інші злочини за умов дієвого каяття підозрюваних (обвинувачуваних), при скасуванні існуючої угоди про визнання вини, яка не корегується з нормами кримінального права та суперечить конституційним та іншим нормам більшої юридичної сили; г) зміцнення процесуальної самостійності слідчого та гарантій його незалежності від виконавчої влади і політичних інституцій. Вносяться пропозиції щодо зміцнення процесуального статусу слідчого. На основі системного аналізу проблем слідчої діяльності вносяться пропозиції щодо удосконалення доказового права, прийняти єдиного для усіх форм судових проваджень доктринально нового закону – «Кодексу доказового права» [3].

Водночас із наведеною позицією можна погодитись не у повній мірі. Так, щодо удосконалення кримінального законодавства можна підтримати такий крок. Вказане зумовлюється тим, що формування нових кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак, розширення складу суб'єктів корупційних та пов'язаних із корупцією кримінальних правопорушень, уточнення видів та розмірів покарань, а також співвіднесення їх із розміром шкоди, яка спричиняється або може бути спричинена такими суспільно небезпечними діями надасть можливість здійснити якісний та ефективний вплив на їх кількісний показник. Одночасно із цим формування нових галузей матеріального та процесуального права лише із метою запобігання та протидії корупції має бути додатково аргументоване, оскільки надмірне перевантаження процесу боротьби із корупцією додатковими нормами може мати негативний ефект.

Переформатування системи запобігання корупції, що триває в нормотворчій площині, потребує передусім упровадження наявних законодавчо закріплених положень у сфері правозастосування, зокрема в діяльності правоохоронних та інших державних інституцій, які мають досвід фінансових розслідувань; реальний вияв політичної волі, яка в будь-якій державі (особливо з недостатньо розвинутими демократичними інститутами), є дієвим засобом запобігання корупції. За відсутності такої волі навіть найдосконаліше законодавство має декларативний характер, а діяльність правоохоронних органів лише імітує протидію корупційній злочинності. Найбільш ефективним засобом, імовірно, є прагнення зробити корупцію ризикованою та не вигідною. До тих пір, поки державному службовцю буде вигідно брати хабарі й зловживати владою, а ризик понести покарання буде мінімальним, жодні репресивні заходи не матимуть позитивного результату. Основою антикорупційної політики слід вважати збільшення соціальної ваги державної служби (престиж, матеріальна забезпеченість) і ризикованість учинення корупційних злочинів. Ефективність та результативність запобігання злочинності безпосередньо залежить від рівня її організації, забезпечення критерію комплексності й послідовності, а також збалансованості здійснюваних кримінологічних заходів (загальносоціального, спеціально-кримінологічного характеру). Усе визначає потребу попереднього розроблення концептуальних засад такої запобіжної діяльності, а також нагальність кримінологічного дослідження прийнятих заходів щодо запобігання корупції на засадах кримінологічної характеристики корупційної злочинності, її детермінант та осіб, які вчиняють злочини згаданої категорії [4].

У контексті наведеної вище думки варто також відзначити, що наразі трирівнева система кримінологічного запобігання корупційним та пов'язаним із корупцією кримінальним правопорушенням має бути переглянута та удосконалена. Першим кроком має стати приведення сталих кримінологічних заходів потребам сучасної держави та суспільства, а також вимогам воєнного стану. Подолання корупції в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану має свою специфіку, зумовлену незадовільними військово-політичними факторами та чинниками, а також потребою у посиленому забезпеченні захисту національної безпеки взагалі та економічної безпеки зокрема.

Крім того, для ефективної боротьби з корупцією необхідно забезпечити реальну відповідальність для осіб, які вчиняють корупційні правопорушення. З одного боку, це стосується посилення покарань, а з іншого – вдосконалення механізмів виявлення та розслідування таких правопорушень. Особливої уваги заслуговує використання міжнародного досвіду. Вчені вважають, що адаптація успішних практик боротьби з корупцією, таких як електронне врядування, регулярний моніторинг діяльності державних установ та залучення незалежних аудиторів, може значно підвищити ефективність антикорупційних заходів в Україні. Отже, корупція у соціальній сфері є складним явищем, яке потребує всебічного підходу до вирішення. Ми впевнені, що тільки завдяки скоординованим діям держави, громадянського суспільства, міжнародної спільноти та кожного громадянина можна створити умови для подолання цього негативного явища та забезпечення соціальної справедливості. Антикорупційна діяльність має бути не просто боротьбою з наслідками, а спрямовуватися на усунення причин, які породжують це явище [5].

Беззаперечним фактом є те, що першочерговим завданням має стати зниження кількісного показника корупційних та пов'язаних із корупцією кримінальних правопорушень, які вчиняються працівниками

правоохоронних органів взагалі та підрозділами Національної поліції зокрема. Особливо важливою реалізація вказаного завдання стає у зв'язку із тим, що правоохоронні органи є основним суб'єктом, дотичним до проблеми запобігання та протидії корупції.

На сучасному етапі питання щодо практичної діяльності у сфері запобігання і протидії корупції у підрозділах Національної поліції здійснюються задовільно. Проте майже кожного дня виявляються факти зловживань та корупційних правопорушень серед працівників МВС України. З метою усунення недоліків пропонується здійснити такі заходи: 1) у кожному підрозділі МВС України підготувати конкретну програму у сфері запобігання і протидії корупції і організувати відповідний контроль за їх втіленням у життя; 2) головним напрямом у питаннях запобігання і протидії корупції вважається наявність громадського контролю за діяльністю правоохоронних органів, тому при кожному підрозділі необхідно створити громадські ради, які б могли оперативно реагувати на сигнали про вчинення корупційних діянь працівниками поліції; 3) довести під розписку ще раз для усіх працівників поліції, що порушення, пов'язані з корупцією та конфліктом інтересів, можуть бути підставою для притягнення до кримінальної відповідальності; 4) за допомогою науковців провести глибокий аналіз причин корупційних правопорушень та розробити психологічні, юридичні, соціальні та інші шляхи усунення згаданих причин [6].

Як видається одним із актуальних способів сприяння удосконаленню механізму зниження корупційних ризиків та загроз у діяльності правоохоронних органів має стати запровадження спеціальних методик, а також виокремлення цього напрямку в межах антикорупційних стратегій та концепцій.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження надало підставу для констатації, що можливими способами зниження кількісного показника корупційних та пов'язаних із корупцією кримінальних правопорушень мають стати: 1) розроблення та запровадження у практичну діяльність комплексних антикорупційних заходів неюридичного характеру – освітніх, виховних, психологічних, вікімологічних тощо; 2) розробка актуальної методики розслідування корупційних та пов'язаних із корупцією кримінальних правопорушень, вчинених працівниками правоохоронних органів; 3) створення поступового механізму юридичного впливу на корупційну кримінально протиправну поведінку шляхом удосконалення норм національного законодавства; 4) сприяння формуванню нульової толерантності до корупції в державі.

Список використаних джерел:

1. Мовчан А.В. Актуальні проблеми протидії корупції в Україні. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 1. С. 116-121. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/4824/1/vkc_2017_1_16.pdf
2. Дем'янчук Ю.В. Актуальні проблеми протидії корупції. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. № 74. С. 347-353. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/69060eda-7c6e-424a-8156-bea50001eb81/content>
3. Тертишник В. М., Батраченко Т. С. Правові проблеми протидії корупції. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2024. № 1. С. 57-63. URL: <http://sulj.oduvs.od.ua/archive/2024/1/11.pdf>
4. Зубкова Л.А. Сучасний стан і проблеми запобігання корупції в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 3(104). С. 34-44. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/455ea532-e9d7-43f2-bb74-55f4e1535577/content>
5. Кохан О.І. Аналіз проблеми запобігання та протидії корупції у соціальній сфері в сучасній юридичній науці. *Аналітично-порівняльне правознавство* 2025. № 1. С. 465-469. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/02/79.pdf>
6. Федченко О. Практичні напрями у сфері запобігання і протидії корупції у підрозділах Національної поліції. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Юридичні науки*. 2017. № 865. С. 345-349. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jun/13385/54.pdf>